

Тематична рубрика: ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 631.1:336.6

Бидик А.Г.

к. е.н., доцент, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва і бізнесу Тернопільського національного економічного університету

**НОВИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ
ЗА ДОТРИМАННЯМ БЕЗПЕЧНОСТІ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ В
УКРАЇНІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ
АГРАРНОГО ЕКСПОРТУ**

У статті відмічено стратегічне значення вітчизняного аграрного експорту, наведено дані, що свідчать про його сировинну спрямованість, наголошено про необхідність його диверсифікації шляхом збільшення випуску та експорту готових продуктів харчування. Наведено зміни, що відбулись в українському фітосанітарному регулюванні та зазначено про наявність потенційно позитивних наслідків впровадженні нової системи проведення державного контролю безпеки продуктів харчування у вітчизняну практику.

Ключові слова: експорт аграрної продукції, сировинні товари, готові продукти харчування, переробна промисловість, державний контроль якості та безпеки харчових продуктів.

В статье отмечено стратегическое значение отечественного аграрного экспорта, приведены данные, которые свидетельствуют о его сырьевой направленности, акцентировано внимание на необходимости его диверсификации путем увеличения выпуска и экспорта готовых продуктов питания. Приведены изменения, которые произошли в украинском фитосанитарном регулировании и обозначено про наличие потенциально позитивных последствий внедрения новой системы проведения государственного контроля безопасности продуктов питания в отечественную практику.

Ключевые слова: экспорт аграрной продукции, сырьевые товары, готовые продукты питания, перерабатывающая промышленность, государственный контроль качества и безопасности пищевых продуктов.

In this article noted the strategic importance of domestic agricultural exports, shown the information about the raw orientation, specified in necessary of diversification by increase in realese and export of food products. Given below, which occurred in Ukrainian phytosanitary regulations and indicated the potential

positive effects in the implemented of new system of State control of safety of food products in domestic practice.

Keywords: exports of agricultural products, commodities, food products, processing industry, State control of quality and safety of food products.

Постановка проблеми. Серед провідних напрямів спеціалізації України на європейському та світовому ринках продукція АПК займає надважливе місце. В умовах асоціації України з ЄС питання митного регулювання зовнішньоторговельних потоків сільськогосподарської та харчової продукції та його максимальної адаптації до умов європейського законодавства не втрачають своєї актуальності, навпаки, все більшого значення набувають практичні аспекти ведення зовнішньоторговельної діяльності вітчизняних товаровиробників на даному етапі еволюційного розвитку. Особливої уваги потребують заходи, спрямовані на зростання випуску та подальшого експорту готових продуктів харчування українського виробництва, що характеризуються високим ступенем якості та безпечності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі багато уваги було приділено перебігу євроінтеграційних процесів та проблемам митного регулювання діяльності зовнішньої торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією такими дослідниками, як О. Бетлій, І. Бураковський, Н. Венгерська, О. Висоцька, В. Власюк, С. Галько, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Данкевич, Я. Добідовська, Г. Заворітня, І. Іващук, А. Калантарова, А. Кобилянська, К. Кравчук, Г. Кузнецова, Д. Луценко, В. Мовчан, Д. Науменко, В. Нелеп, М. Риженков, А. Філіпенко, О. Мальський, А. Мельник, С. Мочерний, С. Осика, Ю. Самаєва, Б. Ярема. Однак не втрачає своєї актуальності значущість подальших досліджень в галузі ліквідації нетарифних бар'єрів, створених діючим в Україні та ЄС законодавством, а також необхідності усунення перешкод, що заважають українським товаровиробникам експортувати готові харчові продукти до країн-членів ЄС, однією із яких є невідповідність більшості їх видів європейським вимогам та стандартам.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування необхідності проведення переорієнтації аграрного бізнесу з експорту

сировинних товарів на виготовлення та експорт продукції з високим ступенем обробки, звернення уваги на нове вітчизняне законодавство, присвячене реформуванню системи державного контролю безпеки харчових продуктів, масштабна реалізація якого дозволить провести євроінтеграційні реформи в Україні в сфері санітарних та фітосанітарних заходів, таким чином подолати окремі нетарифні бар'єри, що стримують поступлення на ринок Європейського Союзу готових продуктів харчування, вироблених вітчизняними товаровиробниками.

Виклад основного матеріалу. Що говорять цифри? За даними економічного огляду, який був підготовлений фахівцями Світового банку, Україною у 2016 році був продемонстрований вихід із економічної кризи та зафіксований початок економічного зростання на 2,3%. Значний внесок у такі результати був досягнутий завдяки рекордному урожаю, наявність якого зумовила зростання української економіки у четвертому кварталі 2016 року на 4,8%[1].

Частка продукції рослинницької галузі в структурі національного експорту майже в чотири рази перевищує показники світового експорту такими продуктами. В Україні вона досягає значення 11,9% [2].

Розглядаючи національний аграрний експорт товарів на ринок ЄС слід вказати, що за результатами 2016 року, вперше після 2014 року, він продемонстрував позитивну динаміку, обсяги експорту аграрної продукції було збільшено на 4,2 млрд. дол. США (на 1,6%) порівняно з показниками попереднього, 2015 року. Разом з тим, Україною було імпортовано продукції даної товарної групи на 1,9 млрд. дол. США (на 14,4%) більше, ніж у минулому періоді [3]. Проте найбільшими попитом у країнах ЄС продовжують користуватися сировинні товари – зернові культури, соя, масло і насіння олійних культур, цукор та м'ясо. Нажаль, паралельно до збільшенню обсягів експорту біржових сільськогосподарських товарів, розмір експортної виручки, отриманої вітчизняними товаровиробниками у 2016 році був зменшений.

Хоча за період січня-листопада 2016 року вітчизняний аграрний експорт склав 13567 млн дол. США, експорт готових харчових продуктів продемонстрував значення 2,1 млрд. дол. США (менше на 57,7 млн дол. США порівняно з попереднім періодом). Отже, питома вага готових продуктів харчування в загальному аграрному експорті становить лише 15,48% [4]. Зокрема, протягом 2016 року в Україні було вироблено 1,1 млн тонн хліба та хлібобулочних виробів, що на 7,1% менше аналогічного показника 2015 року, борошна було вироблено 1,9 млн тонн, що на 4,8% менше, ніж у 2015 році [5].

Зниження темпів розвитку вітчизняної харчової галузі підтверджують дані досліджень, проведених фахівцями компанії роздрібної торгівлі Nielsen, відповідно до яких обсяги продажів упакованих продуктів харчування в Україні в останні кілька років демонструють зниження. Якщо на початку 2016 року спостерігалось уповільнення падіння продажів продуктів харчування, вироблених вітчизняними підприємствами, то до кінця року воно посилилося і склало 6,4% в жовтні-листопаді 2016 року порівняно з аналогічним періодом 2015 року [6].

Отже, як і в попередніх періодах, переважну частину вітчизняного аграрного експорту становить сировинна сільськогосподарська продукція, що в черговий раз підтверджує існування аграрного експорту низького типу. Це повинно стати ґрунтовною підставою необхідності розвитку вітчизняної переробної промисловості та підвищення показників експорту якісних та безпечних продуктів харчування промислового виробництва.

Сьогодні надзвичайно важливим напрямом розвитку національного АПК є підвищення експортного потенціалу вітчизняної харчової промисловості в загальній структурі аграрного експорту та зниження частки сільськогосподарських сировинних товарів.

Необхідність реформування національного агропродовольчого сектору ні в кого не викликає сумнівів. За словами директора Світового банку у справах України, Білорусі та Молдови Сату Кахконен, єдиним рецептом досягнення сталого відновлення української економіки є безальтернативне

впровадження реформ [1]. Сьогодні Україна має значні резерви щодо збільшення обсягів виробництва й експорту продукції глибокої переробки з високою доданою вартістю, а також органічної продукції. Українські товаровиробники не повинні обмежувати власні експортні можливості у якості надійних постачальників сировини як на європейській, так і на світовий ринок. Саме сьогодні, в період проведення суттєвих змін під час відновлення національної економіки, настав час зміцнити свої позиції у якості постачальників продукції з високою доданою вартістю – готових до споживання продуктів харчування.

На думку В. Власюка, розвиток вітчизняної переробної промисловості повинен в найближчі роки продемонструвати не менше 7-8% темпів власного зростання, а його безперервна тривалість має утримуватись декілька десятків років. В Україні необхідно провести переорієнтацію бізнесу з експорту зерна на експорт продуктів його переробки, зокрема, борошна. Сьогодні не потрібно створювати нові зернові термінали, а вкрай необхідно сконцентрувати зусилля на введення в дію сучасних борошномельних потужностей. Світовий ринок харчових продуктів, в тому числі борошна, демонструє сталу тенденцію зростання. Яскравим прикладом створення додаткової вартості може слугувати створення експортних переробних зон на морському узбережжі Туреччини, на базі яких функціонують борошномельні підприємства, які у якості сировини використовують зерно українського виробництва, при цьому з кожної його тонни турецькі підприємці отримують 45-50 дол. США доданої вартості [7]. В подальшому, частина такого борошна спрямовується на експорт. Враховуючи вищевикладене, постає питання необхідності найскорішого створення сприятливих умов для розбудови та функціонування вітчизняних борошномельних підприємств, які в якості сировини будуть використовувати українське зерно та постачати на експорт борошно власного виробництва.

Як відомо, Європейська Комісія прийняла рішення про збільшення розміру безмитних квот на окремі види товарів українського виробництва, серед яких є і борошно. У випадку підтримання такого рішення

Європейським парламентом та країнами-членами ЄС українські товаровиробники зможуть експортувати не зерно, а українське борошно на ринок ЄС та отримувати додаткові валютні поступлення.

Що ж заважає збільшити показники виробництва продукції з високою доданою вартістю в Україні та спрямовувати її на експорт, використовуючи сировину для власних переробних підприємств? Чому і далі Україна в умовах дії майже двадцяти угод про вільну торгівлю продовжує залишатися хоч і надійним, проте сировинним придатком до найбільш розвинених у техніко-технологічному плані країн?

Перш за все необхідно відмітити наявність проблем для вітчизняних товаровиробників готових продуктів харчування у безперешкодному виході на ринок ЄС. За даними Мінагрополітики, на початок 2017 року мали право постачати на ринок країн ЄС продукцію власного виробництва 277 вітчизняних підприємств, з них 180 пропонують на експорт продукти рослинницького походження. За період січня-квітня 2017 року, до потенційних експортерів харчових продуктів приєдналися ще п'ять підприємств, які отримали дозволи на постачання молочної продукції, м'яса птиці та меду [4].

Як відмічає Ю. Самаєва, до основних проблем, з якими стикаються вітчизняні товаровиробники харчової продукції відносяться такі: відсутність доступу до торговельного фінансування, недостатній рівень технологій виробництва та навичок персоналу, труднощі у визначенні потенційних ринків і покупців, невідповідність продукції міжнародним технічним вимогам і стандартам, а також проблеми доступу до імпортних ресурсів, необхідних для виробництва [2]. Крім того, підприємствам вітчизняного АПК гостро не вистачає інвестицій в розвиток виробничо-технологічної бази переробних підприємств, ефективно діючої системи кредитування, зокрема, його пільгових форм для малих та середніх переробних підприємств, наявності сучасних моделей управління та стратегічних експортних орієнтацій, ефективних логістичних схем, потрібного масиву інформації, проведення виставкових заходів та бізнес-

форумів для налагодження прямих контактів з потенційними зарубіжними партнерами тощо. Підприємствам-переробникам налагодити тривалі зв'язки з європейськими імпортерами заважають обтяжливі бюрократичні процедури, пов'язані з оформленням необхідних для проведення експортних операцій документів, інші недоліки в діючій системі державного регулювання, складний доступ до отримання фінансової допомоги як складової донорських та грантових проектів, проблеми із пошуком потенційних зарубіжних партнерів та налагодження діалогу з ними, висока вартість юридичного супроводження та інших інфраструктурних послуг.

Крім вищеназваних обставин, вітчизняним аграріям та переробникам слід враховувати, що як національні, так і європейські споживачі потребують харчову продукцію високого рівня якості, з гарантією безпеки, з оптимальним терміном зберігання, яка пройшла всі передбачені діючим в Україні та країнах-членах ЄС законодавством контрольні процедури та довела свою спроможність задовольнити смаки та цінові критерії вимогливого покупця.

В умовах напруженої конкуренції у вітчизняних товаровиробників немає іншого шляху, як подолання викликів та налагодження торгівлі високоякісною, безпечною харчовою продукцією не лише на внутрішньому ринку, а й на стабільному європейському ринку збуту, що налічує 500 млн споживачів, наслідком чого стане отримання ними сталого розвитку, експортної потужності та значного економічного ефекту. Як відомо, європейські стандарти, засновані на принципах системи контролю НАССР, відрізняються від інших доволі суворими вимогами щодо безпеки продуктів харчування. Не дивно, що створені нормативно-правовою базою ЄС нетарифні бар'єри суттєво стримують поступлення на ринок країн-членів Співтовариства харчової продукції, виготовленої в Україні без належної для неї відповідності повному переліку всіх діючих вимог контролю. З метою реформування системи державного контролю безпечності продуктів харчування та широкого впровадження європейських засад його проведення у вітчизняну практику після відповідного доопрацювання, хоча із

запізненням, але все ж такі 18 травня 2017 р. Верховною радою України був ухвалений Закон № 0906 «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [8; 9], без якого вести подальшу мову про проведення євроінтеграційної реформи у сфері безпеки харчової продукції в Україні було би недоречно. Введення в дію нового Закону має започаткувати наявність чіткого алгоритму проведення державного контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері якості та безпеки харчової продукції, що виробляється в Україні.

Очікується, що прийняття цього Закону дозволить, насамперед, шляхом наближення українського законодавства про санітарні та фітосанітарні заходи до низки вимог ЄС у сфері контролю за безпекою харчових продуктів (Регламенти № 882/2004, № 854/2004, № 669/2009; Директива 97/78/ЄС; Рішення Комісії 2007/275) налагодити масштабну ефективну систему забезпечення безпеки продуктів харчування, яка б контролювала якісні властивості продукту від постачальника сировини до місця його реалізації у готовому вигляді, усунути дублювання функцій між кількома контрольно-перевіряючими органами та концентрувати їх в рамках одного компетентного органу – Держпродспоживслужби України, знизити зарегульованість контрольних процедур та ризику виникнення корупційних діянь під час їх проведення, ліквідувати надмірний тиск перевіряючого органу на операторів ринку харчової продукції, одночасно підвищуючи ступінь їх відповідальності за всі технологічні процеси на виробництві, які охоплюють повноцінний харчовий ланцюг (за принципом «від лану до столу»). Передбачено, що під час нової практики проведення контролю в Україні на основі ризик-орієнтованого підходу, аналогічно до практики контрольної діяльності в ЄС будуть використовуватись чек-листи, що містять перелік питань, затверджених наказом Мінагрополітики, який знаходитиметься у відкритому доступі та на які товаровиробники харчової продукції повинні дати вичерпні відповіді як в процесі своєї діяльності, так і

в момент проведення безпосередньої перевірки кваліфікованими інспекторами [10].

Серед основних цілей формування аграрної торговельної політики та сприяння експорту у найближчий час у Мінагрополітики визначено реалізацію наступних:

- диверсифікацію товарної структури аграрного експорту за рахунок перероблених продуктів харчування;
- розширення кола експортерів аграрної та харчової продукції за рахунок більшої кількості малих і середніх виробників та переробників, які здатні експортувати;
- підвищення рівня конкурентоспроможності українських виробників та переробників з метою їхнього виходу на зовнішні ринки [11].

Хотілось би ще побачити, які механізми та інструменти впливу будуть розроблені та використані в рамках реалізації запланованої Мінагрополітики стратегії диверсифікації українського аграрного експорту, підвищення частки готової харчової продукції в його загальній структурі. Як мінімум, вітчизняні товаровиробники харчової продукції мають право розраховувати на прозору та передбачувану торговельну політику, сприятливе валютне регулювання, налагодження ефективної співпраці та підтримання постійного діалогу між ними та компетентними органами державної влади, можливість доступу до участі у міжнародних грантових програмах, що містять технічну, інформаційну, фінансову та інші види дійової допомоги.

На нашу думку, до важливих засобів впливу на необхідність підвищення у загальному обсязі вітчизняного експорту частки товарів з високою доданою вартістю могло би стати зниження квоти на безмитне постачання до країн-членів ЄС сировинних товарів, розробка та реалізація спеціальної урядової політики підтримки створення робочих місць на підприємствах переробної галузі, розвиток експортного кредитування та страхування, вкладення коштів у підготовку кваліфікованих фахівців, наукові розробки та впровадження, а також – в логістичну, дистрибуційну та транспортну інфраструктуру.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене слід сказати, що сьогодні перед українським аграрним бізнесом відкриваються нові можливості підвищення експорту саме готових продуктів харчування, зростання показників конкурентоспроможності продукції українського виробництва та посилення значення вітчизняних аграріїв та підприємств переробної галузі як на внутрішньому, так і на глобальному рівнях. Обравши для себе європейський вектор соціально-економічного розвитку вітчизняним товаровиробникам слід навчитися будувати свою діяльність відповідно до єдиних регулятивних норм та стандартів економічної політики та поведінки суб'єктів бізнесу, прийнятих в Співтоваристві, а державним органам влади необхідно пришвидшити організацію прозорого регулятивного середовища, в якому чітко визначено норми та правила ведення бізнесу і торгівлі в сфері АПК.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Самаєва Ю. Сату Кахконен: «Це сором, якщо надані нами кошти не будуть освоєні»/ Ю. Самаєва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/interview/satu-kahkonen-ce-sorom-yakscho-nadani-nami-koshti-ne-budut-osvoyeni-239061_.html
2. Самаєва Ю. Торгівля з ЄС: за деякими позиціями експорт навіть не розпочинався/ Ю. Самаєва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/business/torgivlya-z-yes-za-deyakimi-poziciyami-eksport-navit-ne-rozpochinavsya-golovni-prichini-torgovelnih-uspiviv-nedostatnye-virobnictvo-i-nizka-yakist-produkciyi-trudnoschi-z-vihodom-na-yevropeyskiy-rinok-_html
3. У 2016 році експорт української сільгосппродукції до ЄС збільшився на 1,6% [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uapress.info/uk/news/show/160563>
4. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.kiev.ua>
6. Конференція "Бакалія 2017": В Україні скорочуються продажі рослинної олії – Nielsen [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.ukrainian-food.org/uk/post/konferencia-bakalia-2017-v-ukraini-skorocuuksa-prodazi-roslinnoi-olii-nielsen>

7. Власюк В. Ми продаємо сировину, з якої конкуренти виробляють додану вартість/ В. Власюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://biz.censor.net.ua/resonance/3020490/volodimir_vlasyuk_mi_prodamo_sirovini_z_yako_konkurenti_viroblyayut_dodanu_vartst

8. Рада прийняла закон про держконтроль безпеки та якості харчових продуктів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/rada-prijnala-zakon-pro-derzkontrol-bezpecnosti-ta-akosti-harcovih-produktiv>

9. Проект закону України № 0906 от 31.01.2017 «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH0P600V.html

10. Добідовська Я. Що дасть контроль за харчовими продуктами. Я. Добідовська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.nv.ua/ukr/experts/dobidovskaja/chi-spravitsja-parlament-z-pitannjam-bezpechnosti-harcovih-produktiv-609228.html>

11. Трофімцева О. Аграрні експортні горизонти-2017/ О. Трофімцева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agropolit.com/blog/177-agrarni-eksportni-gorizonti-2017>